
СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

---

*С.В.Сторожук,
доктор філософських наук,
доцент кафедри філософії НУБіП України.*

УКРАЇНЬСЬКА ЕТНІЧНА НАЦІЯ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЙ СЬОГОДЕННЯ

Суспільно-політичні події, які відбулися на київському Майдані на зламі 2013–2014 рр., увійшли в українську історію під красномовною назвою «Революція гідності». Бурхлива хвиля народного спротиву яскраво показала не тільки наявну в українському суспільстві дуальність влада/народ, але й необхідність формування нових, що консолідують суспільство, світоглядних принципів. Ще яскравіше відсутність світоглядної єдності українського народу показали сепаратистські рухи в Криму та в східних регіонах країни. Звичайно, в сучасних мас-медіа, виступах політиків та політологів досить часто постулюється думка про штучний та спекулятивний характер цих рухів. Відповідно досить широка підтримка серед українського населення проросійських тенденцій розглядається як нерозуміння тих цінностей, які обстоював «Майдан» та за які боролися і помирили українські патріоти.

Така світоглядна позиція може бути зручним виправданням неспроможності української влади сформувати національну ідею, що консолідує все населення країни. Адже за 23 роки існування Української держави, українська політична еліта показала себе такою далекою від українського народу, що не змогла сформувати загальнонаціональних, що об'єднують все суспільство світоглядних принципів. Більше того, маючи теоретичну спадщину мислителів ХІХ–ХХ ст., зокрема В.Антоновича, М.Грушевського, С.Дністрянського, Д.Донцова, М.Драгоманова, Т.Зіньківського, М.Костомарова, П.Куліша, В.Липинського, М.Максимовича, І.Огієнка, О.Потебні, Л.Ребета, С.Рудницького, С.Томашівського, І.Франка, Т.Шевченка та багатьох інших, вона, попри це, навіть не змогла усвідомити того, що сучасна Україна вже далеко не монотонна в етнічному розумінні, якою вона була ще на початку ХХ ст. Сьогодні це –

поліетнічна та полікультурна держава, яку наші політичні діячі прагнуть консолідувати за допомогою етнічного принципу.

Питання національної консолідації вже неодноразово ставало об'єктом науково-теоретичного розвідок. Чільна увага йому приділяється, зокрема, в працях таких українських дослідників другої половини ХХ – початку ХХІ ст., як О.Гринів, Я.Грицак, Л.Залізник, Г.Касьянов, Б.Кравченко, В.Крисаченко, В.Лісовий, І.Лисяк-Рудницький, Н.Полонська-Василенко, О.Пріцак, М.Рябчук, О.Салтовський, М.Степико, О.Субтельний, М.Шлемкевич та ін. Ці мислителі розкрили широкому загалу українського суспільства низку важливих аспектів розвитку як українського етносу, так і української нації, показали їх основні світоглядні вектори в різні історичні періоди та ті історично сформовані чинники, що лягли в основу сучасних політичних спекуляцій навколо етнічних, релігійних, культурних та економічних відмінностей різних українських регіонів. Та, незважаючи на цей значний доробок українських учених, сьогодні лишається відкритим питання: чи варто і чи можливо розбудовувати сучасну Українську державу та націю на ґрунті етнічного чинника?

Тож метою даної статті є висвітлення світоглядних та соціокультурних чинників становлення концепту «українська етнічна нація» та виявлення його сучасного націотворчого потенціалу.

В контексті нашого дослідження варто попередньо підкреслити, що порушувати питання про «реальність української етнічної нації» стало можливим після складних, часто трагічних і неоднозначних подій, що відбувалися в Україні в ХХ ст. Що ж до ХІХ ст., то тут все чітко та однозначно – навряд чи сьогодні хтось буде сперечатися з тим, що в період пробудження української нації вся сучасна територія України (на той час це – Малоросія і Слобожанщина) була заселена одним народом, етнічну ідентичність якого вберегла від асиміляції історико-етнографічна діяльність козацької старшини, а усвідомлення мовної та етнокультурної єдності забезпечила українська культурна еліта. Особливої уваги заслуговує діяльність В.Антоновича, Ю.Бачинського, І.Вагилевича, Я.Головацького, М.Грушевського, М.Драгоманова, Т.Зіньківського, М.Костомарова, П.Куліша, М.Максимовича, М.Марковича, М.Міхновського, С.Писаревського, О.Потебні, І.Срезневського, І.Франка, М.Шашкевича, Т.Шевченка та багатьох ін. Причому, незважаючи на домінування в культурницькій діяльності народників «вузького утилітаризму»

(І.Лисяк-Рудницький), важливим є саме їх переконання в тому, що тільки селяни і рядові козаки були і лишилися насіями української національності. «Всі інші прошарки, – твердили народники, – втратили свою національність і тому треба знову наблизитись до народу, вивчати його звичаї, мову, фольклор» [12, 268].

Можливо, саме деетнізація та денационалізація козацької старшини наприкінці XVIII ст. була однією з визначальних причин світоглядно-ідеологічної переорієнтації українського національного відродження від політичної теорії нації (консервативно-автономістичного, територіального патріотизму) до культурної. Остання стала світоглядною платформою духовного, національного піднесення всього українського народу й спричинила постання української «культурної» нації на початку XX ст. Найбільш чітко ця позиція представлена у творчій спадщині І.Лисяка-Рудницького, який переконливо доводив «новітня українська нація народилася щойно у 1917 р.» [9, 24]. Цю позицію підтримує і розвиває більшість сучасних українських учених.

Цілком очевидно, що панівна в сучасному суспільному світогляді загальна згода щодо формування української нації на початку XX ст. є важливим аспектом сучасного українського міфотворення, яке тісно співвідноситься з «вигадуванням традиції» (Е.Хобсбаум). Однак, якщо шукати історично правди, то варто визнати, що в 1917–1920 роках, українці сформували державу, однак не змогли сформувати нації. Рух, що почав набирати обертів від самого початку XX ст. (зокрема, 1905 р.), призвів до формування різних за внутрішнім змістом державних утворень, однак повноцінної нації сформувати так і не зміг.

Підтвердженням наших висновків є досить неоднозначне оцінювання В.Липинським національної свідомості українців на початку XX ст. Зокрема, автор «Листів...» стверджує, що наша нація «роз'єднана політично, ідейно і духовно», і водночас доводить необхідність створення національної ідеї на національній культурі. «Нація з трьома душами, – пише вчений, – це абсурд, це негачія самого поняття нації, що власне одну культурно-духовну спільність означає» [7, 47].

Відсутність розвиненої політичної нації на початку XX ст., необхідність постання якої обґрунтовував В.Липинський, тісно співвідносилася з існуванням розвиненої етнічної спільноти, до

інструментального використання якої вдавалися прихильники радянської влади. Зокрема, сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву те, що становлення національної свідомості українців в ХХ століття значною мірою пов'язане з федералізмом Радянського Союзу. Саме він дав змогу українцям зберегти «після краху своїх надій статус нації (у якому їй відмовляв царський режим) і символічне визнання своєї державності у формі Української РСР» [8, 458]. Власне, можна вважати, що «Союз Радянських Соціалістичних Республік зберіг та консолідував національну самобутність українців» [8, 458], кристалізувавши тим самим українську етнічну націю.

Не менш плідною для утвердження ідеї української етнічної нації на початку ХХ ст. була теоретична спадщина Д.Донцова, який, на протипагу В.Липинському, у своїй найвідомішій праці «Націоналізм» (1926 р.) доводив, що нація – це етнічна спільнота, що об'єднана кровною спорідненістю, походженням від одного предка, історичною долею, віросповіданням, мовою й звичаями [4, 301]. Висловлені Д.Донцовим думки були загальноприйнятими принципами етнічного націоналізму.

Дистанціюючись від правомірності поглядів Д.Донцова, підкреслимо лише те, що саме він, після поразки української державності 1917–1920 рр., став тим мислителем, який зумів «опанувати своїми ідейними впливами досить широкі кола українського суспільства, поширивши серед нього свою ідеологію „чинного націоналізму”» [Джерела посилання не знайдено]. Крім того, Д.Донцов тривалий час співпрацював з гетьманом Петром Скоропадським, Симоном Петлюрою, а також був ідеологом українського націоналістичного руху на Західній Україні й еміграції у 20–30-х роках та значною мірою вплинув на формування програми й ідеології Організації Українських Націоналістів, не долучаючись, однак, особисто до її діяльності [Джерела посилання не знайдено].

Все це, разом з тривалим і безперечним авторитетом Д.Донцова серед представників різноманітних політичних напрямків в першій половині ХХ ст. сприяло тому, що український національний рух схилявся саме до ідеї етнічної концепції нації Д.Донцова. Звичайно, це викликано не лише теоретичним та ідеологічним впливом автора, а й специфікою політичних умов українського суспільства та національної ідеології радянської влади, зокрема етнічною концепцією нації Й.Сталіна, яка стала офіційною на радянських теренах.

Панівна в радянському суспільно-політичному світогляді етнічна концепція нації у другій половині ХХ ст. тісно співвідноситься з деетнізацією українського населення, яка відбувалася внаслідок трудової міграції. У підсумку, ще нещодавно цілком гомогенна в етнічному розумінні українська територія стає поліетнічним регіоном з великою кількістю, з одного боку, національних меншин, а з іншого – деетнізованого українського населення, яке, разом із своїм етнокультурним корінням, втратило й чітке бачення вектора свого подальшого розвитку в соціокультурному, геополітичному та культурному вимірах. Все це мало сприяло швидкому формуванню вкрай необхідної сьогодні української нації.

Відсутність останньої добре розуміли українські вчені й ще більше політики, які постійно наголошували на необхідності «творення української політичної нації, де мають знайти відображення органічно вписані в європейський консолідаційний процес природні права як українського етносу, так і національних меншин» [14, 5–6].

Незважаючи на всі проголошені політичні гасла та численні наукові дослідження, фактично аж до 2004 року ніхто не розумів рівня національних проблем в Україні. «Помаранчева революція» вперше яскраво показала не тільки відсутність української політичної нації, але й виразну етнокультурну відмінність різних регіонів, яка починаючи від цього часу стала предметом постійних політичних спекуляцій [5]. Це досить яскраво довели парламентські вибори 2006 р., які ще раз засвідчили, що політичні питання не цементують українську націю, а, навпаки, – поділяють на різні пострадянські політико-культурні сегменти [5]. Своєю чергою, події останніх кількох місяців виявили всі внутрішні політичні та культурні суперечності, які розривали і ділили українське суспільство тривалий час. Сьогодні, як ніколи, актуальним є питання про принципи політичної консолідації українського суспільства, котре, на жаль, розділили кілька сепаратистських центри.

Стійку лінію розколу між різними українськими регіонами, одним із перших помітив і зафіксував О.Субтельний. Зокрема, у праці «Історія України» він наголошував на тому, що в різних географічних регіонах України живуть люди, які мають власний історично сформований світогляд, власні політичні прагнення, відмінну культуру та специфічні особливості мови [1]. Саме тому, після проголошення української незалежності 1991 року, на цій світоглядній основі

сформувалися основні «сепаратистські» центри – Донбас, Закарпаття і Крим. Згодом ідея етнокультурного розколу України інтенсивно розвивав відомий сучасний публіцист М.Рябчук, який уособлює його в міфологізованій опозиції «Львів – Донецьк». Аналізуючи специфіку цих географічних регіонів, автор досить категорично стверджує, що вони постають як «два різні світи, дві різні цивілізації», «два географічні, ідеологічні, мовно-культурні полюси». Зрештою, вони не спроможні подолати внутрішню прірву, оскільки населення східного та західного регіонів України сповідує «принципово непримиренні й не поєднувані між собою історичні міти та наративи, бачать не тільки минуле, а й майбутнє краю цілком інакше» [11, 335].

Аналіз географічних, політичних та культурно-психологічних чинників формування Східної та Західної України дає підстави стверджувати, що «двоподіл» українського суспільства – це не політична спекуляція, а специфіка української реальності. Разом з тим такий висновок містить у собі певну хибність, що засвідчує рух Галичини на зближення з її східними «братами» ще на початку ХХ століття. Звідси – Акт Злуки. Варто наголосити, що культурно-психологічний взаємозв'язок Східної України (Наддніпрянщини) та Західної (Галичини) йдеться у словах М.Грушевського про те, що Велика Україна у своєму відродженні «обома руками черпатиме з тих культурних і національних засобів, які приготувала їй Галичина» [3, 448]. Більше того, докорінна відмінність між двома культурно-політичними регіонами України почала швидко нівелюватися після Другої світової війни, коли майже всі західноукраїнські землі було прилучено до СРСР. Панівний режим домагався будь-що «осхіднячити» Західну Україну та «огаличанили» Східну, внаслідок чого відбувалося «взаємне наближення, уподібнення уладу життя і уладу духу» [86, 348]. Соборність охопила українців не лише географічно і державно-політично, але й психологічно. Саме тому, на наш погляд, нинішні дискусії та політичні акції на Сході України є радше політично сформованими стратегіями заради отримання зиску певними політичними силами.

Відсутність політичної єдності українців зумовлена не лише регіональним розколом України на «схід» і «захід», але й значним впливом національних меншин на процес націотворення. Безперечно, національні меншини є важливим елементом більшості європейських націй, крім того, їхній націотворчий та державотворчий вплив не

завжди деструктивний, адже вони можуть інтегруватися в культуру більшості і підтримувати націотворчі процеси. Звичайно подекуди вони можуть домагатися прав і повноважень самоуправління (активно формувати свої політичні інститути та наголошувати на своїй окремішності). Крім того, буває так, що національні меншини погоджуються на постійну маргіналізацію [6, 31–32].

Аналізуючи етнополітичні реалії сучасної України, слід визнати, що саме в регіонах з великою кількістю деетнізованого населення та етнічних меншин спостерігається ускладнення міжнаціональних відносин. Як відомо, Крим тривалий час лишався етноконфліктним регіоном. Результат цього вже відомий. Сьогодні відбуваються національні конфлікти в поліетнічній Одеській та деетнізованій Донецькій областях. Причому, майже всі етнополітичні конфлікти в сучасній Україні міцно пов'язані з зовнішньополітичним впливом. Це й не дивно, адже національні меншини у всьому світі використовують як інструмент, який дає можливість забезпечити домінування іноземного економічного, політичного, культурного та іншого впливу. Яскравим прикладом цього є сучасна політика Росії в Криму та Одеській, Донецькій та Луганській областях. Дещо раніше аналогічна ситуація мала місце в Закарпатській області. Тут 1992 р. влада Угорщини, яка тривалий час підтримувала рух русинів, ініціювала створення «тимчасового уряду Підкарпатської Русі», а 2008 р. Європейський конгрес русинів прийняв рішення про створення, на базі Закарпатської області, Республіки Підкарпатська Русь, яка мала стати національною автономною республікою русинів. При чому все це відбувалося за умов, коли офіційна українська влада не визнавала русинів окремою національністю [10].

Звичайно, як сепаратистський рух русинів, так і сучасні сепаратистські прагнення східних регіонів країни можна розглядати як такий, що мав аналогію в інших європейських країнах, спалах етнонаціоналізму другої половини ХХ століття. Водночас викликає подив той факт, що цей рух найактивніше підтримують представники сусідніх держав чи представники їхніх політичних організацій [10]. Попри все, треба визнати, що такі та інші міжетнічні конфлікти негативно впливають не лише на процеси національної консолідації українського суспільства, але й на особливості зовнішньої політики України.

Розглянуті приклади деструкції українського суспільства зумовлені, на думку В.Крисаченка, з одного боку, тим, що «єдиний

національний організм виявився помереженим чи навіть почленованим багатьма роздільними смугами, особливо внаслідок грубого зовнішнього втручання», а з іншого – внутрішніми закономірностями розвитку етносу [14, 10]. А нівелювати їх можна, лише сформувавши нові, відповідні часові та обставинам принципи національної консолідації. При цьому не варто забувати й того, що українці все ж є «титкульним етносом» Української держави. Вони дають назву країні, їхня мова є державною, а основу національної культури становлять найчастіше регіональні елементи української етнічної (народної) культури. Проте домінування етнічного принципу в розбудові нації не можна розглядати як продуктивне, оскільки цей принцип часто ігнорує та ущемляє права національних меншин, що, безперечно, не сприяє інтеграції українського суспільства.

На основі сказаного доходимо висновку, що формування сучасної української політичної нації можливе тільки на основі загальноєвропейських демократичних принципів громадянського суспільства. Українська нація постане лише в тому разі, якщо українська влада зможе вивести з кризи економіку, науку, освіту, культуру, підвищити рівень державної української мови, гарантувати вільний розвиток російської мови як мови міжнаціонального спілкування, мов національних меншин, стимулювати прагнення вивчати іноземні мови, передусім європейських країн. Фактично консолідація української нації можлива лише за умови формування нових світоглядних цінностей. Серед них: патріотизм, демократія, соціальна справедливість. Важливе значення в цьому розумінні має й формування об'єктивної, ідеологічно неупередженої історичної науки. Всі сепаратистські настрої зникнуть лише тоді, коли ми навчимося дотримуватися права, поважати духовність і культурні потреби громадян України.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексеев В.* «Линия Сувтельного». Раскол сохраняется – это объективная реальность Украины / В.Алексеев // Київській телеграфъ. – 2010. – 5–11 февряля.
2. *Гринів О.* Українська націологія: між двома світовими війнами. Історичні нариси / Олег Гринів. – Л.: Світ, 2008. – 432 с.
3. *Грушевський М.* Галичина і Україна / М.Грушевський // Націоналізм : [антологія / упоряд. О.Проценко, В.Лісовий; літ.ред. Л.Білик]. – [2-ге

- вид. перероб. і доп.] – К.: Смолоскип, 2000. – С.447–452.
4. *Донцов Д.* Націоналізм [Електронний ресурс] / Д.Донцов. – [3-тє вид.] // Українские страницы. – Режим доступа к работе: http://ukrstor.com/ukrstor/donzow_nationalism.htm
  5. *Кафарський В.* Українська політична чи етнополітична нація ? [Електронний ресурс] / В.Кафарський // Політичний менеджмент. – К., 2011. – №4 (49). – Режим доступу до статті: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1310>
  6. *Кимлічка В.* Лібералізм і права меншин / В.Кимлічка. – Х.: Центр освітніх ініціатив, 2002. – 160 с.
  7. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів / В'ячеслав Липинський // Хліборобська Україна. – Відень, Видання українського союзу державників. – Книжка п'ята, 1924–1925. – С.93–216.
  8. *Лисяк-Рудницький І.* Радянська Україна з історичної перспективи / І.Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т / [пер. з англ. У.Гавришків, Я.Грицака]. – Т.2. – К.: Основи, 1994. – С.457–469.
  9. *Лисяк-Рудницький І.* Формування українського народу та нації (методологічні зауваги) / І.Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т / [пер. з англ. М.Базік, У.Гавришків, Я.Грицака та ін.]. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С.11–40.
  10. *Луцишин Г.* Особливості розвитку політичної нації в умовах поліетнічності [Електронний ресурс] / Г.Луцишин // Українська національна ідея: реалії і перспективи розвитку. – 2009. – Вип.21. – Режим доступу до статті: <http://buktolerance.com.ua/?p=1325>
  11. *Рябчук М.* Дві України: реальні межі, віртуальні війни / М.Рябчук. – К.: В-во «Критика», 2003. – 336 с.
  12. *Семчишин М.* Тисяча років української культури : історичний огляд культурного процесу / Мирослав Семчишин. – К.: Ат «Друга рука», МП «Фенікс», 1993. – 540 с.
  13. *Сосновський М.* Дмитро Донцов: Політичний портрет. З історії ідеології українського націоналізму / М.Сосновський. – Нью-Йорк, Торонто. – 1974. – 419 с. – (Наукове товариство ім.Т.Шевченка).
  14. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи [Електронний ресурс] : монографія / [В.С.Крисаченко, М.Т.Степико, О.С.Власюк та ін.]; під ред. В.С.Крисаченка. – К.: НІСД, 2004. – 631 с. – Режим доступу до книги: http://old.niss.gov.ua/book/Krizachenko/GI%201-2_cnv.htm

Сторожук С.В. Українська етнічна нація в контексті суспільно-політичних подій сьогодення.

У статті висвітлено світоглядні та соціокультурні витоки концепту «українська етнічна нація». Показано, що в ХІХ – на поч. ХХ ст. формування

української нації відбувалося на етнічному ґрунті, що сформований у цей час концепт «українська етнічна нація» завдяки ідеологічній діяльності, з одного боку – Д.Донцова, з іншого – Й.Сталіна, домінував не тільки впродовж усього ХХ ст., але панує і сьогодні, внутрішньо живлячи деструктивні сепаратистські центри. Підкреслено, що формування національної єдності можливе за умови зміни світоглядного вектора – від концепту етнічної до концепту політичної нації.

Ключові слова: революція, консолідація, нація, етнос, держава, етнічні меншини, титульний етнос.

Storozhuk S.V. Украинская этническая нация в контексте современных общественно-политических событий.

В статье освещены мировоззренческие и социокультурные истоки концепта «украинская этническая нация». Показано, что в XIX – нач. XX вв. формирования украинской нации происходило на этнической почве, что сложившийся в это время концепт «украинская этническая нация» благодаря идеологической деятельности, с одной стороны – Д.Донцова, а с другой – И.Сталина доминировал не только в течение всего XX в., но господствует и сегодня, внутренне питая деструктивные сепаратистские центры. Подчеркивается, что формирование национального единства возможно при условии изменения мировоззренческого вектора – от концепта этнической к концепту политической нации.

Ключевые слова: революция, консолидация, нация, этнос, государство, этнические меньшинства, титульный этнос.

Storozhuk S.V. Ukrainian ethnic nation in the context of modern social and political events.

The article highlights the ideological and socio-cultural origins of the concept of «Ukrainian ethnic nation». Against this background, it is shown that in the nineteenth - early twentieth century formation of the Ukrainian nation was ethnically motivated. It is emphasized that such concept of «Ukrainian ethnic nation» due to ideological activity of, on the one hand, Dontzov, and, on another, of Stalin remained dominant through all the XX century and prevails today, internally nourishing destructive separatist centers. It is shown that the formation of a national unity is possible under condition of change of ideological and world outlook vector from concept of ethnic nation to the concept of political nation.

Key words: revolution, consolidation, nation, ethnic group, state, ethnic minorities, title ethnic group.